

השתלשלותו הסמנטית של פועל מופעלי תנועת הגוף בלשון המקרא

אחת הדרכים העיקריות להתהוות ריבוי המשמעויות (פוליסמיה) במילים ובצירופי מילים היא ההשאלה למיניה (לא המטאפורה הפשוטה בלבד). מאלף הוא לראות תהליך זה בפעלים המציינים ביסודם תנועה מתנועות הגוף: תנועה כזאת מוחשית היא, נתפשת בחושים, וממנה אפשר לגזור את המשמעויות המושאלות של הפועל. נדגים את הקשרים שבין המשמעות המוחשית של התנועה ובין המשמעויות המושאלות ממנה בפועל המקראי "קום". נשרטט כאן את ההסתעפות הסמנטית בכל בניין מבנייני הפועל בנפרד, כדרך שהיא מודגמת בערך מילוני ללשון המקרא.

קום

בניין קל:

1. שינה את תנועת גופו לעמידה :: ישב, כגון: אתה ידעת שבתי וקומי (תהי' קלט ב) :: שכב, כגון: ואשר שכב לא־יוסיף לקום (תהי' מא ט) :: כרע: קם מלפני מזבח יי מכרע על־ברכיו (מלי"א ח נד) :: נפל: נפלה לא־תוסיף קום (עמי' ה ב) // התנשא: עם כלביא יקום וכארי יתנשא (במי' כג כד); בא עם "ניצב": יקומו כל־העם ונצבו איש פתח אהלו (שמי' לג ח). נאמר על המים // עמד: ויעמדו המים.. קמו נד־אחד (יהושי' ג טז) — שינו את מצבם.

2. ניצב נגד מישוהו; א) כאויב; בא עם מילות יחס שונות, כגון עם "על": ויקם עליהם ויכם (שופי' ט מג); קומה ונקומה עליהם למלחמה (עוי' א); מה־רבו צרי // רבים קמים עלי (תהי' ג ב); עם "אלי": ויקם קין אל־הבל אחיו ויהרגהו (ברי' ד ח); עם ב־: בת קמה באמה (מי' ז ו); ועם "לפני": ויקומו לפני משה (במי' טז ב). "קמים" = אויבים, כגון: ומוציאי מאויבי // ומקמי תרוממני // מאיש חמסים תצילני (שמי"ב כב מט); מחץ מתנים קמיו // ומשנאו מן יקומו (דבי' לא יא); אל־תשכח קול צרריך // שאון קמיד עלה תמיד (תהי' עד יג). ב) בעד, כגון: לא־יקום עד אחד באיש לכל־עון (דבי' יט טו); יקומו עדי חמס (תהי' לה יא); ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב טז ח). בהשאלה // התייצב: מי־יקום לי עם־מרעים מי־יתיצב לי עם־פעלי און (תהי' צד טז) — יצטרף אל עושי רע :: אבד: בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים (מש' כח כח) — בהצלחתם.

3. היה קיים; נאמר על אדם :: חיה, כגון: מתים בליחיו // רפאים בליקומו (ישי' כז יד); ועל דבר מושפט, כגון: לא תקום פעמים צרה (נח' א ט) — לא תתרחש; החמס קם למטה־רשע (יחי' ז יא) — הפך למטה רשע. (אדם) התחיל בתפקידו, כגון: ויקם מלך־חדש על־מצרים (שמי' א ח); עד־שקמתי דבורה... אם בישראל (שופי' ה ז); ויקם אחריו יאיר הגלעדי וישפט את־ישראל (שופי' יג). (ציבור) הגיע זמנו, כגון: בניכם אשר יקומו אחריכם (דבי' כט כא).

4. התמיד בקיומו, כגון: מלך תמלוך // וקמה בידך ממלכת ישראל (שמי"א כד כ) – תתבסס; ויקם השדה והמערה אשר־בו לאברהם... (ברי' כג כ) – הפך לקניינו החוקי; ישען על־ביתו ולא יעמד // יחזיק בו ולא יקום (איוב ח טו) – לא יחזיק מעמד. (דבר ה' או משאלת אדם) התגשם, כגון: קום יקומו דברי עליכם (יר' מד כט); ועצת יי היא תקום (משי' יט כא); דברו דבר ולא יקום (יש' ז י). (עיניים) עמדו בלא תנועה, כגון: ועיניו קמה // ולא יכול לראות (שמי"א ד טו) – עלי הכהן; ואחיהו לא יכל לראות כי קמו עיניו משיבו (מלי"א יד ד).

5. התעתד (לפעול), כגון: (ה') כִּי־יקום אל // וכִּי־יפקד... (איוב לא יד); קומה ה' ויפצו אויבך (במ' י לה); (אדם) ותאמר דברה אל־ברק קום (שופ' ד יד) – החל לפעול! בא עם ל־ועם שם פעולה, כגון: קומה ה' למנוחתך (תהי' קלב ח) = ועתה קומה ה' אלוהים לנוחך (דה"ב ו מא); הוא משמש כפועל עזר לפני פועל מופעלי התנועה, כגון: וקמת ועלית אל־המקום.. (דב' יז ח); אקומה נא ואסובבה בעיר... (שה"ש ג כ).

בניין פעל:

1. גרם לקיומו של משהו או של מישהו (נאמר על ה': ביחסו אל אדם: א) החזיק בחיים: שלפה נפשי מתוגה קימני כדבר־ך (תהי' קיט כח) – השווה: חניי כדבר־ך (שם כה). ב) הגשים דבר: ויחלו לקים דבר (יחי' יג ו).

2. עסק בדבר של התחייבות; א) הטיל חובה על פלוני לעשות דבר: כאשר קים עליהם מרדכי היהודי (אס' ט לא); ב) נתן תוקף לדבר חובה: לקים את אגרת הפורים הזאת השנית (אס' ט כט); ג) קיבל על עצמו דבר התחייבות: קימו וקבלו (ק') היהודים עליהם (אס' ט כז); ד) עשה את חובתו: נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך (תהי' קיט קו).

בניין פולל:

בנה הריסות // חידש: שממות ראשונים יקוממו וחדשו ערי חרב (יש' סא ד); ונאמר על ה' כבונה ירושלים: האמר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה // וחרבותיה אקומם (יש' מד כו).

בניין התפולל:

(בינוני בלבד): התייצב נגד מישהו; בא על ל־: וארץ מתקוממה לו (איוב כ כז) // אויב: הצילני מאיבי אלהי ממתקוממי תשגבני (תהי' נט ב); יהיה כרשע איבי // ומתקוממי כעול (איוב כז ז).

בניין הפעיל:

1. העמיד על רגליו; אדם (שוכב): ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן־הארץ (שמי"ב יב יז) – את דויד המלך; בעל חיים (נופל): ...חמור אחיך או שורו נפלים בדרך... הקם תקים עמו (דב' כב ד); (רובץ): כרע רבץ כאריה מי יקימנו (ברי' מט ט). בהשאלה // כונן: ויקם על־סלע רגלי כונן אשרי (תהי' מ ג) – חיזקני.

2. הציב דבר על מקומו הראוי, כגון אבני זיכרון: ושתיים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן (יהוש' ד ט); פסל: ויקימו להם בני־ך את־הפסל (שופ' יח ל).

3. גרם לקיומו של דבר; א) בנה מבנה, כגון: ויקימו עליו גל-אבנים (יהושי ז כ); עלה הקס להי מוזבח (שמ"ב כד יח); איך-נטה עוד אהלי // מקים יריעותי (ירי י כ); וצרתני עליך מצב // והקמתי עליך מצרת (ישי כט ג); ב) ייסד, קבע חוק; ויקם עדות ביעקב // ותורה שם בישראל (תהי עח ה); ג) מינה, הכניס לתפקיד, כגון: ויקם הי שפטים (שופי ב טז); הקים לנו נביאים (ירי כט טו); ואת דוד מלכם אשר אקים עליהם (ירי ל ט); והקמותי לי כהן נאמן (שמ"א ב לה); והקמנו עליו שבעה רעים ושמנה נסיכי אדם (מי ה ד). ד) גרם להתהוותו של דבר: הנני מקים עליך רעה מביתך (שמ"ב יב יא); למען הקים אתך היום לו לעם (דבי כט יב) – לעשות אותך לעמו.

4. החזיר (דבר) לקדמותו; א) החיה // חייה: יחינו מימים יקימנו ונחיה לפניו (הוי ו ב); ב) בנה הריסות, כגון: אקים את-סכת דוד הנפלת (עמי ט יא).

5. התמיד בקיומו של דבר, ביצע, כגון: והקמתי את-השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך (ברי כו ג) – אקיים: ואת-דברי לא הקים (שמ"א טו יא) – לא ציית להם; להקים שם-המת על נחלתו (רות ד ה) – להבטיח את המשך קיומו; והקמתי את כסא מלכותך (דה"ב ז יח) – אחזיקו על מכונו.

בניין הפעל:

1. (אדם) נתמנה לתפקיד: דוד בן ישי // הגבר הקם על (שמ"ב כג א).
2. (מבנה) נסתיימה בנייתו: בחדש הראשון.. הוקם המשכן (שמי מ יז).
3. (דבר שנאמר) נתקיים, הוגשם: הוקם את-דברי יהונדב (ירי לה יד).

הערות: // = תקבולת נרדפת; :: = תקבולת ניגודית.
באוגריתית ובאכדית (שאלו מכנעניות): gamamu הזדקף, הסתמר (שער), וכן בערבית. נטייתו בפועל על דרך השלמים בהשפעת הארמית (וגנר, 138), שהתגברה בלשון חז"ל (גלוסקא, השפעה, 1073). צורת "בתקוממך" (תהי קלט כא) > במתקוממך // משנאיך) כתוצאה של הפלולוגיה; ראה גזניוס-קאוץ 201cc. קומים (מלי"ב טז ז) > קמים במעתק הפרוטו-כנעני ā < ð. בבניין הופעל משתמע גמר הפעולה או התהליך.